

УДК 37.017.4

ПРО СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ “ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ” В ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДНИКОВИХ ДЖЕРЕЛАХ

Дьоміна О.В.

У статті проаналізовано інформаційно-довідникові джерела, що визначають теоретичну основу поняття “громадянська позиція”: позиція, громадянин, громадянськість.

Ключові слова: громадянин, громадянськість, позиція, позиція соціальна, позиція особистості, статус, статус соціальний, роль, громадянська позиція.

В статье проанализированы информационно-справочные источники, которые определяют теоретическую основу понятия “гражданская позиция”: позиция, гражданин, гражданственность.

Ключевые слова: гражданин, гражданственность, позиция, позиция социальная, позиция личности, статус, статус социальный, роль, гражданская позиция.

The article presents analysis of reference materials that determine the theoretical basis of the notion “civic stand”: stand, citizen, civic consciousness.

Key words: citizen, civic consciousness, stand, social stand, personal stand, status, social status, role, civic stand.

Здобуття Україною незалежності та перетворення, в які поринула держава, винесли проблему формування громадянської позиції особистості на більш значний рівень.

Вивчення наукових досліджень показало, що проблема визначення сутності поняття “громадянська позиція” є складною та багатоаспектною.

Над проблемою громадянської позиції працювало ряд учених-науковців. Серед них значне місце посіли українські вчені-дослідники: Н.П.Нікітіна, А.Г.Сігова, О.Б.Кафарська (формування громадянської позиції в навчально-виховному процесі); М.М.Шимановський (вплив суспільних дисциплін на формування громадянської позиції); Н.І.Корпач (формування громадянської позиції в молодіжних організаціях); М.І.Бабкіна (формування громадянської позиції в процесі позакласної роботи).

При ознайомленні з роботами вищезазначених учених-науковців було виявлено, що кожен дослідник намагається подати власне трактування сутності поняття “громадянська позиція”, аналізуючи при цьому ряд джерел інформаційно-довідникового характеру. Таким чином, метою нашого дослідження є аналіз інформаційно-довідникових джерел для визначення сутності поняття “громадянська позиція”.

Відмітимо, що теоретичною основою визначення сутності поняття “громадянська позиція” служить філософське, культурологічне усвідомлення поняття “позиція”, “громадянин” та “громадянськість”.

Ключовим словом у визначенні суті поняття є слово “позиція”, яке в словнику С.І.Ожегова, Новому українському тлумачному словнику означає “погляд на те чи інше питання, що визначає характер дій, поведінки” [6; 7].

На основі аналізу джерел нами виявлено, що термін “позиція особистості” в науковій літературі зустрічається в різних значеннях і має різні смислові відтінки: в соціології – як синонім слова “статус”, у педагогіці та психології даним терміном позначають систему поглядів, уявлень, установок, а також розглядають як стійку систему відношень людини до певних сфер діяльності, що “проявляється у відповідній поведінці та вчинках” [5].

Г.М.Коджаспиров та А.Ю.Коджаспирова розширюють визначення терміна “позиція особистості” до системи установок і мотивів особистості, “якими вона керується в своїй діяльності” [3]. Отже, діяльність спрямована на мету та цінності, які визначила для себе особистість.

Поняття “позиція соціальна”, яке тісно стикається з поняттям “позиція”, визначається як відношення до соціальних явищ, обумовлене рівнем соціалізації особистості та визначає стратегію її поведінки, як основу морального вибору особистості.

Деякі вчені часто ототожнюють поняття “позиція” і “статус”. Поняття “статус” відноситься більше до соціологічної категорії, тому саме соціологія найбільш повно визначила поняття “статус”. Зазначимо, що статус – це “певна позиція індивіда в соціальній структурі групи або суспільства”. Маючи позицію при

певному статусі, особистість повинна дотримуватись певних обов'язків та виконувати певні права, притаманні саме цій групі або суспільству [3].

Інші галузі науки подають поняття "статус соціальний", тобто конкретизують сутність поняття, що означає те саме, що і при визначенні поняття "статус".

Ряд словників філософського напрямку ототожнюють у розумінні поняття "статус соціальний" співвідносне положення індивіда або групи в соціальній системі з позицією, тобто співвідносне положення і позиція – це одна і та сама сутність. Більш конкретно характеризує поняття філософський словник за редакцією В.І.Шинкарука, в якому подано три показники поняття "статус соціальний". Третій показник теж стверджує, що статус соціальний – це позиція індивіда, яка оцінюється громадянською думкою [17].

Отже, маючи певний статус, необхідно мати чітку, притаманну цьому статусу позицію та виконувати саме ту роль, яка відповідає цьому статусу. Значущість ролі саме в такому контексті визначають практично всі наукові напрямки. Звідси випливає, що роль – це "відносно стандартизоване соціальне положення"; "набір норм, які визначають способи та правила поведінки людей, що мають ту чи іншу позицію Я-функції"; "...статус" "...в системі міжособистісних стосунків" [1; 15; 5; 4; 14; 3]. Найбільш вдало і лаконічно визначив поняття "роль" Н.В.Якса: це поведінка людини в певній життєвій ситуації [19].

Саме певна життєва ситуація спонукає до відчуття статусу, диктує поведінку та спонукає до відстоювання власної позиції будь-якої людини.

Наприклад, людина, або "людський індивід", наділений правами для вільного використання своїх сил та здібностей, пояснюється джерелами з філософії як громадянин. Також він несе повну відповідальність перед законом, суспільством та іншими громадянами [17]. Все це можна пояснити тим, що людський індивід, тобто громадянин, має громадянство (статус), має власний сталий погляд на своє місце в суспільстві, країні тощо (позиція) та веде себе певним чином у різних життєвих ситуаціях (роль).

У виявленні сутності поняття "громадянська позиція" значна увага приділяється терміну "громадянин".

Інформаційно-довідникова література подає дуже широкий спектр трактування терміна "громадянин" та його суті.

В.Даль характеризує громадянина тільки як міського жителя та визначає приналежність громадянина як до людей, так і до суспільства. Автор підкреслює відповідальність громадянина перед суспільством, але не відкидає "свідоме ставлення особистості до іншого як до рівної та рівноправної людини, члена громади, спільноти, громадянського суспільства" [2].

"Новий український тлумачний словник" підкреслює приналежність вже особи, а не міського жителя до "постійного населення певної держави" та сумлінне виконання всіх законів держави [6]. Акцент робиться на тому, що власні інтереси повинні нерозривно підпорядковуватися інтересам

держави. Особисте "Я" пов'язується лише із служінням Батьківщині.

Словник із соціальної політики визначає поняття "громадянин" як приналежність до держави, тобто до України, і відповідно до певних законодавчих актів та чітко окреслює коло осіб, які називаються громадянами України. Це підкреслює лише те, що громадянин визначається своєю приналежністю до певної держави на основі певних законодавчих актів [13].

Юридичні словники традиційно визначають поняття "громадянин" як фізичну особу, у якій є правовий статус приналежності до певної держави, її зв'язок з певною, конкретно державою у формі громадянства [18]. Держава гарантує фізичній особі, тобто громадянину, захист її прав та взамін вимагає виконання нею обов'язків. Юридичний погляд на поняття не передбачає духовного насичення фізичної особи та суспільних взаємовідносин.

На думку політологів громадянин – це "соціально-психологічними, моральними якостями" та вмінням поєднувати власні та суспільні інтереси, що виражаються в зрілій політичній свідомості, почутті патріотизму та інших державницьких якостях [11; 10].

Аналіз інформаційно-довідникових джерел дав змогу встановити, що співіснування одного громадянина з іншим можливе лише в громадянському суспільстві.

Отже, громадянин належить до певної території (держави) і має громадянство, підпорядковує особисте "Я" служінню Батьківщині та несе певну відповідальність перед спільнотою.

Подальше наше дослідження було спрямоване на аналіз суті поняття "громадянськість", яке трактується дослідниками в різних аспектах.

Наприклад, філософи роблять акцент на моральному аспекті громадянськості та наголошують на "усвідомленні кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства, певного класу, почуття відповідальності за їхнє становище" [17].

В.Даль пов'язує громадянськість з освіченістю общини, тобто з певним рівнем знань, які необхідні для створення громадянського суспільства; "Словник російської мови" – як усвідомлення своїх прав та обов'язків щодо держави. Соціологи пояснюють громадянськість як "властивість поведінки і здатність активно брати участь у справах суспільства і держави" [16], тобто аналізують поняття як дію щодо суспільства, держави. Аналізуючи громадянськість як антитезу безучасті, байдужості, соціологи підкреслюють не завжди лояльне ставлення до влади та законслухняну поведінку громадянина.

У межах політичного напрямку поняття "громадянськість" більш розширене.

Політичні словники обґрунтовують поняття як "прихильність інтересам політичного суспільства, частіше за все держави, готовність іти на жертви заради цих інтересів"; "причетність до долі своєї Батьківщини та її народу"; "розвинене почуття патріотизму"; "відповідальності за їхнє (певного класу – *авт.*) становище" [9; 10; 8].

З терміном “громадянськість” сучасні словники з політології чітко визначають категорію особи, яку називають “суб’єктом”, який “психологічно відчуває себе громадянином”. Ряд словників наголошує на усвідомленні себе громадянином [10; 9; 12; 8]. Тобто суб’єкт на психологічному рівні відчуває та усвідомлює “здатність та готовність виступати в ролі громадянина” щодо суспільства та держави [12].

Характеризуючи “громадянськість” як “вищу чесноту вільного та повноправного учасника політичного суспільства”, автори наголошують на активному та свідомому включенні в політичне життя [12].

Отже, політологи характеризують громадянськість як якість особистості, громадянина, яка безпосередньо пов’язана з включенням у справи політичної спілки.

На основі вищевикладеного ми дійшли висновку, що громадянськість характеризує громадянина або особистість саме в дії.

Таким чином, поняття “позиція”, “громадянськість”, “громадянин” є теоретичною основою визначення сутності поняття “громадянська позиція”.

Аналіз інформаційно-довідникових джерел показав, що чіткого визначення сутності поняття “громадянська позиція” немає. Ми виявили декілька джерел, у яких трактується сутність цього поняття.

Наприклад, В.П.Горбатенко в “Юридичній енциклопедії” ототожнює громадянськість та громадянську позицію, які, на його думку, “пов’язані з почуттям гордості за свою країну, її традиції, звичаї, символи, з повагою до прав та обов’язків громадянина, до конституції, держави” [18].

В Політологічному енциклопедичному словнику В.С.Пазенок підкреслює, що “мірою розвитку суспільства та індивідуальної політичної культури, практикою соціалізації, вихованням” визначається громадянська позиція громадянина, яку автор сміливо називає суспільною активністю [11]. А реальна участь людини в усіх суспільних справах формує громадянську позицію [8].

На основі проведеного дослідження нами зроблено висновок, що поняття “громадянська позиція” розглядається як інтегрована якість особи, що включає в себе поняття “позиція”, “громадянин” та “громадянськість”.

Література

1. Большой толковый социологический словарь (Collins) : пер. с англ. / гл. редактор С. Н. Дмитриев. – М. : Вече. АСТ, 1999.
Т. 1 : А-О. – 1999. – 544 с.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: Современное написание : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : ООО “Издательство АСТ”, 2003.
Т. 1 : А–З – 2003. – 1158 с.
3. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : ИКЦ “МарТ” ; Ростов н/Д : Издательский центр “МарТ”, 2005. – 445 с.
4. Краткий психологический словарь / ред.-сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр и доп. – Ростов н/Д : Феникс, 1998. – 512 с.
5. Логвиненко Т. О. Словник із соціальної педагогіки / Т. О. Логвиненко ; авт.-укл. : Т. О. Логвиненко, Н. В. Гордієнко. – Дрогобич : Просвіта, 2007. – 160 с.
6. Новый украинский тлумачний словник. Близько 20000 слів і словосполучень / укл. : Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник ; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2008. – 608 с.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 60 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов ; под общ. ред. проф. Л. И. Скворцова. – 25-е изд., испр. и доп. – М. : ООО “Издательство Оникс” ; ООО “Издательство “Мир и Образование”, 2006. – 976 с.
8. Політичний словник / за ред. В. К. Врублевського. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1987. – 876 с.
9. Политологический словарь / под ред. проф. В. И. Астаховой и проф. М. И. Панова. – Х. : Прапор, 1997. – 199 с.
10. Политологический словарь : учеб. пособ. / Р. Г. Григорян, А. В. Гришин, Г. И. Демин и др. ; под ред. В. Ф. Халипова. – М. : Высшая школа, 1995. – 192 с.
11. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка та ін. – 2-ге вид. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
12. Политология : энциклопедический словарь / общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. – М. : Издательство Московского коммерческого университета. 1993. – 431 с.
13. Семігіна Т. В. Словник із соціальної політики / Т. В. Семігіна. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2005. – 253 с.
14. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / за ред. А. І. Кузьмінського. – Черкаси : Видавництво ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2002. – 112 с.
15. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. – К. : ЕксОб, 2004. – 304 с.
16. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навчальний словник-довідник / заг. ред. В. М. Пічі. – Львів : Новий світ–2000, 2004. – 480 с.
17. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
18. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редколегія : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 1998.
Т. 1 – 1998. – 672 с.
19. Якса Н. В. Социально-педагогический словарь / Н. В. Якса. – Житомир : Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2007. – 192 с. : илл.